

Begrippen: per stuk of in paren?

Artikel verschenen in Factor D, 31e jaargang, nr 2, 2013

Fons Vernooij (*)

“Het examenprogramma voor management en organisatie is terzake duidelijk genoeg, maar brengt tegelijk een bijna bizarre begripsverwarring tot stand (zie de subdomeinen E1 en E2)”. Zo schreef Frank Hordijk in zijn voortreffelijke artikel ‘Boekhouden - als basis voor een betere toepassing van begrippen’ (*1).

En hij gaat daarna in op citaten als: “inkomsten en uitgaven herleiden tot een staat van baten en lasten” en “uitgaven en ontvangsten herleiden tot kosten en opbrengsten ....” Echter, zoals uit de tekst al blijkt, gaat het niet om losse begrippen, maar om begrippenparen. Het is aardig om te kijken hoe dit perspectief nader is uit te werken.

In het uiteindelijke examenprogramma van M&O is de presentatie van de fundamentele bedrijfseconomische begrippen onvolledig doorgekomen, waardoor inderdaad een ietwat bizarre begripsverwarring kan ontstaan. En het is goed dat iemand, zoals Frank, dat opmerkt en aan de orde stelt. De reden van die verwarring is mijns inziens dat auteurs de bedrijfseconomie te snel als fragmentarisch systeem beschrijven.

Het lijkt logisch om het domein van de bedrijfseconomie op te delen in onderwerpen en die voor alle typen bedrijven tegelijk te bespreken, maar eigenlijk zou er daarnaast een systematiek moeten zijn om alle facetten van afzonderlijke bedrijfstypen aan de orde te laten komen. De niet-commerciële organisaties komen dan vanzelf als aparte categorie naar voren.

1. De commerciële organisatie

Het examenprogramma M&O voor de havo beperkt zich tot handelsondernemingen en daarmee tot een analyse op basis van de werkelijke kosten. Voor het vwo gaat het ook om industriële ondernemingen met een nadere uitsplitsing van toegestane kosten en werkelijke kosten. Het oude programma bestond uit een samensmelting van subdisciplines als boekhouden, kostencalculatie en handelsrekenen, waarbij elke subdiscipline zijn eigen begrippenkader meebracht. Voeg daarbij de gewoonte van economen om nogal onzorgvuldig met de begrippen om te gaan en het is duidelijk dat er een wirwar van begrippen bestond.

De eerste doelstelling van de Vakontwikkelgroep Economie was dan ook om een nieuw programma te formuleren op basis van een consistent en voor leerlingen eenduidig begrippenapparaat. De basis daarvoor zou moeten bestaan uit heldere begrippenparen. Aangezien veel termen in de bedrijfseconomie synoniemen hebben (*2) of homoniemen zijn (*3), is er tot op de dag van vandaag volop discussie mogelijk over de gemaakte keuzes.

Maar de Vakontwikkelgroep had destijds de volgende systematische indeling opgesteld, zodat er in elk geval een samenhangend referentiekader zou ontstaan. Helaas is deze opzet in verkorte vorm in het uiteindelijke examenprogramma verschenen, zodat de consistentie verdwenen is.

Voor de commerciële ondernemingen (in casu handelsondernemingen op de havo) was het volgende stelsel van basisbegrippen afgesproken:

- uitgaven en ontvangsten;
- betalingen en inkomsten;
- kosten en opbrengsten in ongedateerde perioden (dus als rekengrootheden);
- kosten en opbrengsten in gedateerde perioden (dus gekoppeld aan een kalenderjaar).

Voor de industriële ondernemingen in het vwo-programma komt daar nog de nadere onderverdeling tussen werkelijke kosten en toegestane kosten bij.

Nu is het vreemde dat iedereen van een auteur verwacht dat hij zijn begrippen eenduidig definieert en vervolgens zo gebruikt. Maar het aandragen van eenduidige definities in een leerplan leidt tot fel verzet. Desalniettemin wil ik toch een poging wagen om aan te geven waarom deze indeling nuttig is.

1.1 Uitgaven en ontvangsten

Aan de basis van het bedrijfsproces staat het afsluiten van overeenkomsten. De aangegane verplichtingen hebben consequenties voor het bedrijf en moeten dus vastgelegd worden in de administratie. Het zou dan mooi zijn als de termen uitgaven en ontvangsten daarvoor de geëigende termen zouden zijn. Uitgaven hebben op die wijze betrekking op het aangaan van betalingsverplichtingen (bijvoorbeeld aan crediteuren en banken) en ontvangsten hebben betrekking op het verkrijgen van rechten op inkomende geldstromen (bijvoorbeeld van debiteuren of banken).

1.2 Betalingen en inkomsten

In de loop van de tijd worden de uitgaven en ontvangsten omgezet in geldoverdrachten. Het zou dan mooi zijn als de term betalingen gereserveerd wordt voor het afwickelen van de uitgaven die zijn overeengekomen en als de term inkomsten gereserveerd wordt voor het afwickelen van de ontvangsten waarop het bedrijf recht heeft. Spreiding in de tijd van betalingen en inkomsten zijn mogelijk zonder dat zij invloed hebben op de ruggegraat van het bedrijfsproces, namelijk de uitgaven en ontvangsten.

Verwarring kan ontstaan als het moment van het aangaan van de betalingsverplichting en het moment van de betaling zelf samen vallen. Het lijkt er dan op alsof uitgave en betaling synoniemen zijn. Dat geldt ook als voor het gemak verondersteld wordt dat alle uitgaven die tot kosten leiden, direct tot betaling leiden. Het probleem zit dan echter in de veronderstelling die tot doel heeft om de situatie simpel te houden, maar die feitelijk onduidelijkheid schept over de wezenlijke verschillen tussen die begrippen. In het bijgevoegde kader staat daarom de samenhang van de begrippenparen, inclusief dataverschillen.

Kader 1: Samenhang tussen de begrippenparen

Als voorbeeld voor de samenhang tussen de begrippenparen is het nuttig uit te gaan van een opdrachtgever die op 1 oktober 20xx een overeenkomst afsluit voor een verzekering, die op 1 november voor 2 jaar ingaat tegen een bedrag van 2400 euro in totaal. Een eerste betaling van 600 euro vindt plaats op 15 november.

Datum	Actie	Opdrachtgever	Opdrachtnemer
1 okt 20xx	Datum overeenkomst	recht op de dienst	plicht tot levering dienst
1 nov 20xx	Ingang van de dienst	uitgave van € 2400	ontvangste van € 2400
15 nov 20xx	Eerste geldoverdracht	betaling van € 600	inkomste van € 600
20xx / 20x1 dus ook:	Ongedateerde grootte	kosten: € 1200 per jaar kosten: € 100 per maand	opbrengsten: € 1200 p.j. opbrengsten: € 100 p.m.
nov 20xx voor 20xx	Gedateerde grootte	kosten: € 100 deze maand kosten: € 200 dit jaar	opbrengsten: € 100 d.m. opbrengsten: € 200 d.j.
31 dec 20xx	Opstellen balans	vooruitbetaald € 400	vooruit ontvangen € 400

N.B. Als uitgave en betaling synoniemen zijn, wat boek je dan op 1 november en wat boek je op 15 november? En welk begrip gebruik je om de actie te benoemen die niet met het synoniem uitgave / betaling wordt aangeduid? Idem voor ontvangsten en inkomsten.

1.3 Ongedateerde kosten en opbrengsten

Het derde begrippenpaar bestaat uit de kosten en opbrengsten in een ongedateerde periode. Kosten en opbrengsten zijn stroomgrootheden, omdat de waarde die zij krijgen mede afhangen van een tijdsfactor. Dit in tegenstelling tot uitgaven en ontvangsten, die voorraadgrootheden zijn, omdat zij betrekking hebben op tijdstippen (*4). De uitgaven die gedaan zijn, worden verdeeld over de tijd waarin zij hun waarde overdragen en dat leidt tot de registratie van kosten.

De eenmalige uitgave van € 2400 voor bijvoorbeeld een verzekeringsovereenkomst van 2 jaar, leidt tot een bedrag aan kosten van € 1200 per jaar, ofwel € 100 per maand. Deze ongedateerde vorm, dus los van een kalenderjaar, is vooral nodig voor het uitvoeren van berekeningen en het toewijzen van kosten aan kalenderperioden.

Op soortgelijke wijze zijn de ontvangsten die op bepaalde tijdstippen zijn overeengekomen de basis voor de opbrengsten. Opbrengsten zijn dus de verhouding tussen ontvangsten en een periode waaraan die ontvangsten worden toegerekend. Ook de opbrengsten kunnen uitgedrukt worden als een ongedateerde grootte om berekeningen te kunnen uitvoeren. Dit gebeurt bijvoorbeeld ook bij de berekening van de break-evenafzet en break-evenomzet. In die berekening is de omzet nog niet gekoppeld aan een kalenderperiode en dus een ongedateerde opbrengst.

1.4 Gedateerde kosten en opbrengsten

Een bijzonderheid in de bedrijfseconomie is dat ondernemingen de afzet in een periode als basis nemen voor hun resultatenrekening. Dit betekent dat de ontvangsten (dus de waarde van de overeengekomen afzet) in een kalenderperiode de basis vormen om de opbrengsten van een concrete periode vast te stellen.

Soms zijn de overeenkomsten, en dus de ontvangsten, dermate omvangrijk dat de opbrengst over meer perioden verdeeld moet worden, bijvoorbeeld bij de bouw van een lux jacht of een groot bouwproject. Bij verzekeringen geldt dit ook al voor kleine bedragen, omdat die eenvoudig te koppelen zijn aan de periode van de dienstverlening (zie het kader).

De omrekening van opbrengsten geldt vooral als het bedrijf niet alleen een jaarrekening opstelt, maar ook kwartaaloverzichten of maandoverzichten. In al die gevallen vindt een toerekening plaats van gerealiseerde ontvangst naar een gedateerde opbrengst, dus de opbrengst voor een concrete kalenderperiode. Die toerekening gebeurt met behulp van de ongedateerde opbrengst die bijvoorbeeld in euro per maand kan zijn uitgedrukt. In de boekhouding spreekt men over de permanentie.

De gedateerde opbrengsten vormen samen met de gedateerde kosten het vierde begrippenpaar. Door de keuze voor de afzet als ordenend beginsel voor de resultatenrekening, zal het bedrijf vervolgens moeten bekijken welke kosten nodig waren om deze opbrengsten te realiseren. Dat leidt ertoe dat niet alle kosten van een periode in diezelfde periode op de resultatenrekening verschijnen.

Vaak kan een bedrijf de kosten toerekenen aan eenheden product en als die onverkocht blijven, de kosten activeren op de balans. De uitgaven zijn dan via de ongedateerde kosten (zoals tarieven voor grondstoffen, arbeid en machinetijd) doorberekend als kosten van een bepaalde periode, maar zij worden doorgeschoven naar een volgende periode via de voorraad gereed product.

1.5 Overlopende posten

In de Angelsaksische literatuur heeft men voor de opsplitsing tussen “kosten voor nu” en “kosten voor later” een prachtige set termen bedacht: kosten die in de lopende periode naar de resultatenrekening gaan, heten ‘cost as expenses’ of gewoon ‘expenses’, terwijl de kosten die de ondernemer naar de volgende periode doorschuift, worden betiteld als ‘cost as assets’. Dus eigenlijk gewoon kosten als activa op de balans.

In Nederland is het gebruikelijk om dergelijke kostencomponenten onder allerlei termen op de balans te plaatsen, zoals ‘voorraad gereed product’, ‘vooruitbetaalde bedragen’ of ‘nog te ontvangen diensten’. Er is geen overkoepelend begrip, bijvoorbeeld ‘vooruitgeschoven kosten’. Evenmin bestaat een overkoepelend begrip voor ontvangsten die als toekomstige opbrengsten gezien moeten worden. Een gebruikte term voor specifieke bedragen is ‘vooruitontvangen bedragen’.

1.6 Curiositeiten

Het bedrijfseconomisch begrippenkader is echter niet zo consistent als mogelijk zou zijn. Behalve dat veel termen als homoniem in gebruik zijn, dus verschillende betekenissen kunnen hebben, zijn er verwante begrippen, zoals onkosten, vaste lasten en baten. 'Onkosten' is een volkse aanduiding voor uitgaven, maar economen gebruiken varianten zoals 'emissiekosten', 'aanschafkosten', 'sloopkosten' e.d. ook terwijl men eigenlijk uitgaven bedoelt.

Ze worden vaak toegerekend aan de periode waarin ze ontstaan (met als eenheid € per jaar) en komen daarom op de resultaten-rekening, maar tegelijk komen ze op de liquiditeitsoverzichten te staan, want het gaat wel degelijk ook om uitgaven (bedragen in euro's). De kosten uit de categorie 'onkosten' komen dus wel degelijk op de liquiditeitsbegroting.

Bij 'vaste lasten' gaat het om steeds terugkerende uitgaven, zoals huur, elektriciteit, belastingen, e.d. Het zijn uitgaven die elke periode gelijk, of ongeveer gelijk zijn. Om die reden rekent men ze ook als kosten toe aan de periode waarin zij plaatsvinden. Ook hier gaat het om begrippen die gemakshalve zowel een uitgave zijn (gemeten in euro's) als kosten (gemeten in euro's per periode). In feite is het begrip 'vaste lasten' dus een homoniem.

De term 'baten' komt bij commerciële ondernemingen terloops voor bij renteontvangsten, die tevens als opbrengst voor een periode gelden, en bij de zgn "kosten - baten analyse". In dat laatste geval staat baten voor alle financiële en mogelijk niet-financiële voordelen die men in een bepaald project kan verwachten. Baten is in deze betekenis in feite een synoniem voor opbrengsten. Maar misschien is het beter om de termen 'baten', evenals de term 'lasten', niet als begrippen te hanteren bij commerciële ondernemingen, zodat het jargon voor commerciële bedrijven beperkt blijft tot 4 heldere begrippenparen.

2. Niet-commerciële organisaties

Het begrippenpaar 'baten' en 'lasten' zou beter beperkt kunnen blijven tot de niet-commerciële organisaties. Een penningmeester in een vereniging stelt jaarlijks een begroting van ontvangsten en uitgaven op, maar het gebeurt zelden dat alle voornemens exact zijn te realiseren. Bovendien zijn er altijd overlopende posten, waardoor de inkomsten en de betalingen in een boekjaar al direct afwijken van de begroting van ontvangsten en uitgaven die in het voorafgaande jaar is gemaakt.

Door deze inkomsten en betalingen te corrigeren voor de overlopende posten ontstaan de baten en de lasten van het lopende boekjaar. De penningmeester kan deze bedragen leggen naast de begroting van ontvangsten en uitgaven, zodat de leden kunnen zien wat er terecht is gekomen van de voornemens.

2.1 Ontvangsten en uitgaven

Ook bij de niet-commerciële organisaties zijn meer interpretaties van de basisbegrippen mogelijk. Dit geldt temeer daar velen de administratie van een simpele vereniging in het keurslijf van de commerciële onderneming willen drukken door een verlies- en winstrekening op te stellen. Dat is onnodig want het doel van een niet-commerciële organisatie is niet om winst te maken.

Ook is de afschrijving op de inventaris geen groot punt van zorg. De financiering van de inventaris is van belang en daarom is de begroting van de ontvangsten en uitgaven de kern van de boekhouding. Deze begroting is het document dat op de jaarvergadering aan de orde is bij de vaststelling van het voorgenomen beleid van het bestuur.

2.2 Inkomsten en betalingen

De inkomsten in het lopende boekjaar die concreet in de administratie van de penningmeester staan, geven een onzuiver beeld of de begrote ontvangsten ook gerealiseerd zijn. Daar zijn twee mogelijke oorzaken voor. Er kunnen leden vertrokken zijn of bijgekomen, waardoor de vereniging minder of juist meer ontvangsten mag verwachten dan uit de begroting blijkt. Dit behoort tot de acceptabele afwijkingen van een begroting.

Maar de tweede reden is dat een deel van de leden misschien nog niet de contributie heeft betaald, terwijl zij wel stonden opgenomen bij de begrote ontvangsten. Ook is het waarschijnlijk dat er contributies binnengekomen zijn die nog in eerdere jaren voldaan hadden moeten worden. Deze overlopende posten geven een vertekening van de inkomsten die betrekking hebben op het boekjaar. Daar is dus een correctie nodig.

Ook de betalingen die concreet in de administratie van de penningmeester staan, geven over het algemeen een onzuiver beeld of de begrote uitgaven echt gerealiseerd zijn. Daar zijn eveneens twee oorzaken voor te vinden. De eerste is dat er meer of minder overeenkomsten zijn aangegaan dan was voorzien in de begroting. Dit zijn reguliere afwijkingen waarover het bestuur verantwoording moet afleggen aan de leden.

Maar de tweede reden is dat er betalingen kunnen zijn die nog voortkomen uit openstaande rekeningen van voorafgaande jaren. Of er kunnen uitgaven zijn waarvan de betaling over het eind van het boekjaar is getild. Deze overlopende posten maken het voor de leden moeilijk om te zien of het bestuur de begrote uitgaven daadwerkelijk heeft gedaan.

De mogelijkheid om posten door te schuiven naar het volgend jaar biedt de penningmeester de mogelijkheid om het overzicht van betalingen en inkomsten te manipuleren. In jargon: de penningmeester kan gaan *slepen* met betalingen door ze vroeger of later te verrichten dan gepland. Zo kan er in de begroting een bedrag van 2400 euro aan huur voor 12 maanden zijn opgenomen, maar als de penningmeester maar 11 keer, of 10 keer de huur daadwerkelijk overmaakt, blijven de feitelijke betalingen 200 of 400 euro achter bij de begrote uitgaven. Het gevolg is dat het saldo van inkomsten en betalingen een gunstiger beeld schetst dan realistisch is.

2.3 Baten en lasten

Het financiële overzicht waarmee de penningmeester zich op de jaarvergadering moet verantwoorden, moet een beeld geven van de ontvangsten waar een vereniging recht op had en van de uitgaven die de vereniging had moeten doen. Om het bedrag aan relevante ontvangsten weer te geven, is in de niet-commerciële boekhouding de term 'baten' beschikbaar.

De daadwerkelijke inkomsten moeten ontdaan zijn van de posten uit voorafgaande jaren en de openstaande vorderingen die in het lopende jaar zijn ontstaan, moeten erbij opgeteld worden. De baten staan dus debet op het overzicht. Zij zijn geen opbrengsten of winsten, want die staan credit. De baten zijn ook uitgedrukt in euro en niet in euro per jaar, zoals dat geldt voor de opbrengsten op de resultatenrekening van een commerciële onderneming.

Tegenover de begrote ontvangsten aan contributies op basis van het verwachte aantal leden, komen in het nacalculatorische jaarverslag dus twee verschillende bedragen te staan. Enerzijds gaat het om een bedrag aan inkomsten uit contributies en anderzijds om een bedrag aan baten uit contributies.

De inkomsten zijn controleerbaar voor de kascommissie en de baten zijn de verantwoording van de penningmeester aan de leden wat er terecht is gekomen van de ontvangsten die werden verwacht. Als de inkomsten achterblijven bij de baten, is dat een indicatie dat het aantal openstaande vorderingen is toegenomen. De leden kunnen dan zien dat er iets niet goed gaat in het beleid van de penningmeester.

Om diezelfde reden is het nuttig de lasten van het lopende jaar vast te stellen door de betalingen enerzijds te ontdoen van posten uit voorafgaande jaren en anderzijds te corrigeren voor de onbetaalde rekeningen die gelden als posten uit het lopende boekjaar. Op die manier geven de lasten een reëel beeld of de goedgekeurde uitgaven ook daadwerkelijk tot stand zijn gekomen. De leden kunnen daarmee het beleid van het bestuur beoordelen, terwijl de kascommissie de betalingen kan controleren.

Overigens zijn er ook lasten mogelijk die niet tot uitgaven leiden. Zo kan een sportvereniging een gebouw met een kantine hebben en de begroting in twee delen splitsen. Het eerste deel (de zo genoemde gewone dienst) bevat alle ontvangsten en uitgaven voor de sportactiviteiten en het tweede deel (de zo genoemde kapitaaldienst) bevat alle ontvangsten en uitgaven die van belang

zijn voor beheer en onderhoud van het gebouw met de kantine. Fictief kan de vereniging jaarlijks een bedrag aan huur betalen vanuit de gewone dienst aan de kapitaaldienst. Dit leidt tot lasten op de gewone dienst en baten op de kapitaaldienst. Overzichtelijker wordt het als de vereniging besluit het gebouw af te zonderen in een aparte stichting die een zelfstandige boekhouding vormt en echt huur ontvangt. Die stichting kan als commerciële onderneming zijn administratie voeren.

3. Referentie en spreektaal

Zoals uit het bovenstaande blijkt, is het mogelijk om zowel bij commerciële als bij niet-commerciële organisaties heldere afspraken te maken over de terminologie. De voorwaarde daarvoor is dat begrippen niet per stuk worden gedefinieerd, maar per paar. Ook is nodig dat docenten de leerlingen erop wijzen dat deze twee stelsels van begrippen (i.c. het commerciële en het niet-commerciële) als algemene referentie gelden.

In de bedrijfseconomische spreektaal bestaan veel strijdige en inconsistente definities. Dit komt onder andere door wat eerder is bestempeld als het 'tarra-probleem' (*4). Zodra het gewicht van de verpakking voor het gemak op 0 gram is gesteld, valt het verschil tussen brutogewicht en nettogewicht weg. Het lijkt alsof bruto en netto synoniemen zijn geworden, maar conceptueel blijven ze verschillend, ook al hebben ze als grootheid dezelfde waarde.

Als een bedrijfseconoom er voor het gemak van uit gaat dat betalingen en uitgaven op hetzelfde tijdstip plaatsvinden, lijkt het alsof de termen synoniem zijn, omdat het tijdsverschil op 0 is gezet. En als de uitgaven in een periode allemaal worden toegerekend aan de kosten in die periode, lijkt het alsof uitgaven en kosten synoniemen zijn.

Maar uitgaven en kosten blijven verschillende concepten, al was het alleen maar omdat uitgaven een voorraadgrootheid zijn die in euro's geldt en kosten een stroomgrootheid die in euro's per periode gemeten moet worden. Leerlingen moeten zich net zo bewust worden van die mechanismen als van het referentiestelsel.

Bovendien moeten ze leren accepteren dat bedrijfseconomen slordig omgaan met hun termen en regelmatig iets anders zeggen dan ze bedoelen. Zo zit de spreektaal in elkaar. Het is niet anders.

4. Conclusie

De aanleiding tot dit betoog is het artikel van Frank Hordijk onder de titel: "Boekhouden - als basis voor een betere toepassing van begrippen". Ik zou dat willen omdraaien. Volgens mij is het beter om te stellen: "Een betere toepassing van begrippen als basis voor het boekhouden". Of liever nog: "Een betere toepassing van begrippen als basis voor de informatie-analyse".

In wezen gaat het ook niet om het boekhouden zelf, want daarvoor zijn allerlei computer-programma's beschikbaar. Het gaat om inzicht in de wijze waarop de jaarrekening tot stand komt. Daarvoor is een andere aanpak nodig, een aanpak waarbij op schematische wijze (*5) de omvorming van uitgaven tot kosten en van ontvangsten tot opbrengst inzichtelijk maakt hoe de winst tot stand komt. Of het verlies. Maar in alle gevallen is een goede definiëring van begrippen nodig om verwarring bij leerlingen te voorkomen.

(*) Fons Vernooij was lid van de Vakontwikkelgroep Economie, die het programma voor het vak Management en Organisatie opstelde.

Bronnen

- 1) Boekhouden - als basis voor een betere toepassing van begrippen, Frank Hordijk, Factor D, dertigste jaargang, nummer 4, 2012.
- 2) Synoniemen, Wim van Kleef, Factor D, dertigste jaargang, nummer 3, 2012.
- 3) Homoniemen, Fons Vernooij, Factor D, dertigste jaargang, nummer 4, 2012.
- 4) Dimensie-analyse - als basis voor een betere toepassing van begrippen, Fons Vernooij, Factor D, eenendertigste jaargang, nummer 1, 2013.
- 5) Het leren oplossen van bedrijfseconomische problemen, proefschrift, A.T.J. Vernooij, 1993, blz. 81 e.v.. Zie ook www.vakdidactiek-bedrijfseconomie.nl ingang: Kennis van procedures BH / Informatieprocessen.

Zie ook www.bedrijfseconomische-begrippen.nl en: www.vakdidactiek-bedrijfseconomie.nl